

*Любчук О. К., доктор наук з державного управління,
доцент, професор кафедри філософії і психології,
Донецького державного університету управління (м. Донецьк)*

ПРОБЛЕМА СТАНОВЛЕННЯ УПРАВЛІНСЬКОГО ТА ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО ПОТЕНЦІАЛІВ СТУДЕНТІВ ЯК СОЦІАЛЬНИХ ІННОВАТОРІВ

У статті дано сучасне розуміння управлінського і підприємницького потенціалів. Проведено порівняльний аналіз структурних складових потенціалів. Виділено єдині складові потенціалів. Показані відмінні особистісні якості управлінців та підприємців.

Ключові слова: управлінський потенціал, підприємницький потенціал, соціальні інноватори.

В статті дано сучасне розуміння управлінського і підприємницького потенціалів. Проведено порівняльний аналіз структурних складових потенціалів. Виділено єдині складові потенціалів. Показані відмінні особистісні якості управлінців та підприємців.

Ключевые слова: управленческий потенциал, предпринимательский потенциал, социальные инноваторы.

Постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В умовах постіндустріального розвитку розвинених країн світу одним із головних стратегічних ресурсів стає інноваційний кадровий, управлінський, особистісний ресурс. Для провідного впливу якого на соціально-економічний розвиток регіону необхідними стають зміни в системі підготовки нової генерації фахівців-управлінців, здатних ефективно працювати як в стабільних, так і в змінних, нестандартних та кризових умовах економіки; ставати не тільки керівниками-лідерами, але й соціальними інноваторами, створювати власні малі підприємства, що є особливо актуальним для України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Проблему кадрової, особистісної підготовки фахівців-управлінців в системі вищої освіти досліджували О.Богданов, Ю.Комар, О.Любчук, В.Остапчук, О.Поважний, С.Поважний, В.Токарева, Г.Юркевич [2; 3; 4; 5; 6; 7]. Вивчення управлінського потенціалу здійснювали В.Бажанюк, К.Помазан, В.Шпалінський [1; 8]. Стратегічні засади розвитку підприємництва в Україні та на основі вияву і розвитку його підприємницького потенціалу розробляли Н.Бельська, О.Любчук, С.Поважний, В.Цап [5].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. Вирішення проблеми підготовки висококваліфікованих спеціалістів для сфери бізнесу більшістю

дослідників не розглядалося як необхідність в створенні таких інноваційних структур як бізнес-інкубатори на базі вищої школи управління. Роль вищих навчальних закладів є провідною в створенні робочих місць, так як вони повинні турбуватися про працевлаштування своїх випускників. На базі Донецького державного університету при сприянні Регіонального фонду підтримки підприємництва був створений перший в регіоні «Донецький міський бізнес-інкубатор» як громадська організація; розроблена концепція, котра базується на положенні, що фахівець повинен сам себе працевлаштувати, створивши власне підприємство, що реалізується в рамках спеціальності «Менеджмент організацій».

Розв'язання даної проблеми на рівні вищого навчального закладу управлінського профілю потребує проведення теоретико – експериментальних досліджень, спрямованих на розв'язання ряду завдань: здійснення порівняльного теоретико – емпіричного аналізу складових управлінського та підприємницького потенціалів для виявлення як наявності єдиних складових даних потенціалів, так і особливостей їх розвитку, які стануть особистісним ресурсним підґрунтям ефективності формування підприємницького потенціалу у студентів та магістрів управлінських спеціальностей.

Метою дослідження є виявлення єдиних складових управлінського та підприємницького потенціалів як особистісного ресурсу підвищення готовності студентів до соціального інноваторства.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням

отриманих наукових результатів. На основі проведеного теоретичного аналізу даної проблеми було виявлено, що управлінський потенціал українськими вченими розглядається як здатність керівника, впливати на причини та наслідки подій, на їхній розвиток і розробляти стратегію і тактику взаємодії зі співробітниками, партнерами, суперниками в умовах ринку і постійно виникаючих проблемних ситуаціях.

До складових управлінського потенціалу вітчизняні дослідники відносять певний рівень розвитку мотивації, інтелекту, креативності, наявність комунікативних та організаційних здібностей, асертивність, інтернальність. Факторами, що обмежують управлінський потенціал, зазначають: невміння управляти собою, розмитість особистісних цінностей, нерозвиненість креативного підходу до вирішення управлінських проблем; невміння впливати на людей; невміння або небажання допомагати працівникам у їх особистісному зростанні [8].

Підприємницький потенціал розуміють як сукупність психологічних характеристик особистості, які обумовлюють успішність в підприємницькій діяльності. До структурних складових підприємницького потенціалу людини відносять професійну спрямованість, інтелектуальні якості (невербальні та вербальні); емоційно-вольові якості (психоемоційний тонус та вольову наполегливість); комунікативні якості (товариськість, організаційно-лідерський потенціал, гнучкість); ділові якості (самостійність та підприємливість); інтернальність. Діловими якостями підприємця визначені: самостійність, підприємливість як інноваційний потенціал, підприємливість як практична реалізація [5].

Підприємливість являє собою прояв активності, рішучості, реалізму та практичності у постановці та досягненні цілей. Інноваційність визначається як здатність генерувати або вибирати нові оригінальні ідеї, підходи, проекти, які можуть принести прибуток. Сутність підприємницької діяльності глибше розкривається через її основні функції: інноваційну (творчу), ресурсну, організаційно - стимулюючу (мотиваційну) [5]. Таким чином, сутність підприємницького потенціалу розуміють як

сукупність психологічних характеристик особистості, яка обумовлюють успішність підприємницької діяльності.

Порівняльний аналіз управлінського та підприємницького потенціалів дозволив виявити наступне: управлінський та підприємницький потенціали є складними особистісними утвореннями; управлінський та підприємницький потенціали мають єдині складові, які є значущими для становлення інноваційних управлінських та підприємницьких кадрів; до особистісних складових, які є необхідними та єдиними для здійснення управлінської та підприємницької діяльності, віднесені: інтелектуальні здатності; комунікативні якості; креативність (для управлінського потенціалу) та інноваційна підприємливість (для підприємницького потенціалу); лідерсько-організаторський потенціал; інтернальність. Відмінними особистісними якостями підприємницького та управлінського потенціалів в проведеному дослідженні були виявлені наступні: сформованість управлінського потенціалу потребує наявності мотиваційної професійної спрямованості на управлінську діяльність, креативності та асертивності; наявність підприємницького потенціалу потребує прояву мотиваційної професійної спрямованості на підприємницьку діяльність, сформованості вольових та ділових якостей підприємця.

Отже, виявлення, усвідомлення та розвиток управлінського та підприємницького потенціалів у студентів-управлінців буде сприяти становленню їх професійної спрямованості, можливостей працевлаштування, зростанню індивідуальної підприємницької діяльності. Вивчення підприємницького потенціалу у студентів вузів управлінського профілю проводилось за допомогою комп'ютеризованої методики «Дослідження підприємницького потенціалу особистості», яка є стандартизованим дослідженням рівня вираженості орієнтації клієнта на сферу бізнесу. Дослідження сформованості професійної спрямованості на підприємницьку діяльність серед бакалаврів виявило, що середній рівень спрямованості на підприємницьку діяльність - 31% студентів; достатній рівень спрямованості на підприємницьку діяльність - 24% студентів; високий рівень спрямованості на

підприємницьку діяльність - 35% студентів. Результати дослідження виявили, що низький рівень професійної спрямованості на підприємницьку діяльність у магістрів відсутній; середній рівень є характерним для 22% магістрів; достатній рівень – для 20% магістрів; високий рівень – для 52% магістрів.

Аналіз отриманих даних виявив, що середній, достатній та високий рівні прояву професійної спрямованості на підприємницьку діяльність мають 90% магістрів та бакалаврів спеціальності «Менеджмент організації». Високий та достатній рівні професійної спрямованості на підприємницьку діяльність мають близько 60% бакалаврів та 72% магістрів. На основі проведеного порівняльного аналізу можна припустити, що в процесі навчання у студентів вищої школи управління відбувається зростання рівня професійної спрямованості на підприємницьку діяльність.

Наявність високого та достатнього рівнів розвитку підприємницького потенціалу означає, що майбутнім управлінцям може бути рекомендована професійна самореалізація в сфері бізнесу. Для студентів з середнім рівнем розвитку підприємницького потенціалу вже не рекомендується професійна самореалізація у сфері бізнесу. Проведене дослідження рівнів сформованості професійної спрямованості на підприємницьку діяльність з'ясувало, що у бакалаврів переважають середній та високий рівні її сформованості, тоді як у магістрів переважає високий рівень.

Аналіз особливостей розвитку ділових якостей у бакалаврів та магістрів виявив, що для більшості бакалаврів та магістрів характерними є середній та достатній рівні їх розвитку. Середній рівень сформованості самостійності виявлено у 51% бакалаврів, середній рівень інноваційності - у 67% бакалаврів, середній рівень практичності - у 52% бакалаврів. У магістрів виявлено зростання достатнього рівня розвитку самостійності та інноваційності у порівнянні з бакалаврами.

Достатній рівень самостійності, інноваційності та практичності як складових підприємницького потенціалу у бакалаврів сформований у незначній частини студентів: самостійність – у 16% студентів, інноваційність – у 13% студентів,

практичність – у 30% студентів. Високий рівень сформованості інноваційності та практичності не виявлено ні у бакалаврів, ні у магістрів. Проведений порівняльний аналіз сформованості ділових якостей у бакалаврів та магістрів з'ясував, що у магістрів спостерігається зростання достатнього рівня розвитку ділових якостей, які характерні для успішного підприємця.

Домінування середнього рівня розвитку ділових якостей у студентів в поведінці може проявлятися як здатність до реалістичного сприймання дійсності та людей, намагання врахувати загальноприйняті вимоги. В сприятливих умовах реалізується як висока успішність в творчій діяльності, що потребує неординарних рішень та рутинних виконавських дій. В несприятливих умовах може спостерігатися низька продуктивність у будь-якій професійній діяльності.

До складових підприємницького потенціалу відносять такі комунікативні якості, як: товариськість, організаційно-лідерський потенціал, гнучкість. Найбільша кількість бакалаврів, згідно проведеним дослідженням психолого-педагогічної лабораторії, мають середній та нижче середнього рівні розвитку комунікативних якостей.

Проведений аналіз особливостей розвитку комунікативних якостей у бакалаврів виявив, що для 50% бакалаврів характерними є середній та достатній рівні розвитку товариськості та організаційно-лідерського потенціалу. Гнучкість як комунікативна якість у 70% бакалаврів має середній та нижче середнього рівні розвитку. Даний рівень розвитку гнучкості у студентів свідчить про недостатню сформованість комунікативних вмінь застосовувати комунікативно-соціальні стандарти; нездатність розбиратися в людях і прогнозувати розвиток стосунків із ними; нездатність передбачувати та уникати конфліктних ситуацій.

Аналіз отриманих даних з'ясував, що більше 60% магістрів, бакалаврів мають достатній та середній рівні сформованості комунікативних якостей, які є необхідними для успішної підприємницької діяльності. Порівняння рівнів розвитку комунікативних якостей бакалаврів та магістрів виявило незначні відмінності у розвитку товариськості, організаційно-лідерського потенціалу та гнучкості. Проведене

дослідження виявило, що приблизно у 50% бакалаврів та магістрів констатується середній та нижче середнього рівні розвитку комунікативних якостей. Нижче середнього та середній рівні розвитку комунікативних якостей означають залежність ефективності спілкування від настрою та ситуації. Ініціатива в установленні контактів проявляється достатньо легко, але в основному визначається необхідністю. В рівній мірі виражена орієнтація на ділові контакти та міжособистісне спілкування. В ділових контактах може спостерігатися емоційна стриманість та відчуженість, в неформальному міжособистісному спілкуванні характерним є прояв емоційних переживань, вміння вислуховувати людей, гнучкість та тактовність.

Середній рівень розвитку організаційно-лідерського потенціалу може проявлятися в конформності, невмінні та в небажанні відстоювати власну точку зору в суперечках та конфліктах, в схильності брати на себе провину та в поступливості у стосунках із знайомими, партнерами, керівництвом. При нагоді даний рівень розвитку організаційно-лідерського потенціалу дозволяє непогано здійснювати функціональні обов'язки керівника в стабільній організаційній структурі, яка не пов'язана з ризиком та підвищеною відповідальністю, що не буде сприяти досягненню успіху в підприємницькій діяльності.

Отримані дані свідчать про необхідність організаційних та змістових змін у навчально-виховному процесі, удосконалення форм гуманітарної підготовки студентів; впровадження активних та інноваційних методів навчання; психотренінгових технологій; удосконалення самостійної та індивідуальної роботи студентів з саморозвитку своїх комунікативних та організаційних здібностей.

Дослідження емоційно-вольових якостей як складової підприємницького потенціалу проводилося серед бакалаврів та магістрів. Отримані результати серед бакалаврів показали нерівномірність розвитку та відсутність прямої залежності в становленні вольових якостей респондентів від їх психоемоційного тону. Аналіз особливостей розвитку емоційно-вольових якостей у бакалаврів та магістрів з'ясував, що для 40% бакалаврів характерним є рівень

розвитку психоемоційного тону нижче середнього та середній рівень розвитку вольової наполегливості. У 35% магістрів виявлено середній рівень розвитку психоемоційного тону та вольової наполегливості.

Для більшості бакалаврів та магістрів психоемоційний тонус і вольова наполегливість мають достатній, середній та нижче середнього рівні розвитку. Проведений порівняльний аналіз виявив зростання високого рівня розвитку психоемоційного тону та вольової наполегливості у магістрів. Проведений аналіз сформованості психоемоційного тону та вольової наполегливості серед бакалаврів та магістрів вищої школи управління виявив переважання достатнього, середнього та нижче середнього рівнів розвитку даних якостей у бакалаврів та магістрів спеціальності «Менеджмент організації».

Для бакалаврів та магістрів з середнім рівнем розвитку психоемоційного тону та рівнем нижче середнього характерними є коливання настрою на фоні достатньої психічної стабільності, наявність здатності до реалістичної оцінки дійсності. У студентів з середнім та достатнім рівнем розвитку психоемоційного тону іноді може проявлятися суб'єктивне відчуття неможливості упоратися з життєвими труднощами, невпевненість у собі та стомлюваність. Проте характерною є здатність адаптування до складних умов життя, відсутність страху перед можливістю невдач, стресостійкість у нестандартних ситуаціях, здатність витримувати значні нервово-психічні навантаження. Вияв середнього рівня розвитку вольової наполегливості у бакалаврів та магістрів в поведінці може проявлятися як поєднання тенденції до експериментування та пошуку нового з консервативною установкою, повагою до минулого (традицій, звичаїв, стереотипів). Перевага надається послідовному включенню елементів новизни в звичні схеми та теорії. Достатній та високий рівні розвитку вольової наполегливості виражається у здатності до планомірної реалізації намічених стратегій всупереч труднощам та перешкодам.

Таким чином, аналіз результатів дослідження підприємницького потенціалу у бакалаврів та магістрів з'ясував, що складові

підприємницького потенціалу розвиваються нерівномірно. Підприємницький потенціал - це складне особистісне утворення, яке включає професійну спрямованість, інтернальність, інтелектуальні, емоційно-вольові, комунікативні, ділові якості. Показниками розвитку даних якостей виступають рівні їх розвитку та прояву у поведінці. Успіх у здійсненні підприємницької діяльності залежить від багатьох чинників: по-перше, від своєчасного отримання необхідних знань, уявлень про форми та принципи підприємницької діяльності; по-друге, від наявності знань з сфери економіки, фінансів, менеджменту, права та інших соціально-економічних наук, що допомагають підприємливим особистостям заснувати, організувати та вести господарську діяльність; по-третє, від рівня сформованості ділових та комунікативних якостей, що дозволяють швидко та адекватно ініціювати контакт з будь-яким партнером в широкому соціальному діапазоні, підтримувати його на необхідному рівні; витривалості в умовах підвищених нервово-психічних навантажень тощо.

Проведене дослідження рівнів сформованості підприємницького потенціалу констатувало, що у бакалаврів переважають середній та достатній рівні спрямованості на підприємницьку діяльність, тоді як у магістрів переважає високий рівень спрямованості на професійну самореалізацію у сфері бізнесу. Вивчення особливостей розвитку ділових якостей у бакалаврів та магістрів з'ясувало, що більшість бакалаврів мають середній рівень розвитку самостійності, інноваційності та практичності; для магістрів характерним є зростання достатнього рівня розвитку самостійності та інноваційності.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, можна констатувати, що до складу управлінського та підприємницького потенціалів входять певні однакові утворюючі. Єдність особистісних складових двох потенціалів вказує на можливість більш ефективної підготовки студентів управлінських спеціальностей в якості соціальних інноваторів в умовах вищої школи управління. Проведення моніторингу підприємницького потенціалу магістрів з управління з метою визначення відсотку психологічно готових до здійснення

підприємницької діяльності зразу після закінчення університету без впровадження спеціальних освітніх інновацій у фахову підготовку виявило наступне: 80% випускників магістратури вищої школи управління мають високий та достатній рівні професійної спрямованості до відкриття власної справи; нерівномірність в розвитку складових підприємницького потенціалу призводить до того, що тільки 30% магістрів може бути рекомендована підприємницька діяльність і тому необхідним є впровадження освітніх інновацій у фахову підготовку управлінців, що будуть сприяти розвитку особистісних складових підприємницького потенціалу.

Проведений порівняльний аналіз складових підприємницького та управлінського потенціалів показав, що при підготовці управлінців слід звернути особливу увагу на ділові та емоційно - вольові якості підприємця. Згідно результатів дослідження, 65% магістрів мають середній та низький рівні розвитку психоемоційного тону, що в поведінці проявляється неврівноваженістю, емоційною нестабільністю, неможливістю витримувати значні нервово - психічні навантаження в нестандартних, стресових ситуаціях.

Визначено, що на ефективність процесу становлення особистості студента-управлінця в якості соціального інноватора в процесі фахової підготовки впливають наступні умови та фактори: оволодіння знаннями про сучасні вимоги до особистості та діяльності успішного підприємця; знання своїх вихідних показників підприємницького потенціалу та можливостей їх розвитку; створення умов для розвитку професійної спрямованості на підприємницьку діяльність, ділових та комунікативних якостей; створення інноваційного науково - освітнього простору (проведення та участь в наукових, науково - практичних конференціях, семінарах, круглих столах, присвячених проблематиці підготовки студентів до відкриття власної справи тощо). Потребують подальших розробок управлінські тренінги за напрямками діяльності малого бізнесу, необхідними для регіону та вивчення їх впливу на становлення підприємницького потенціалу у студентів та магістрів управлінських спеціальностей.

Література

1. Бажанюк В.С. Діагностика креативності студентів у професійній сфері / В.С. Бажанюк // Екологічна психологія: зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред. С.Д. Максименка. – Т.7, вип. 9. – К., 2006. – С. 12-18.
2. Богданов О.В. Розвиток механізмів державного управління підготовкою управлінських кадрів для регіону: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. управління: спец. 25.00.02 «Механізми державного управління» / О.В. Богданов. – Донецьк, 2008. – 19, [1] с.
3. Комар Ю.М. Наукові засади інноваційних механізмів державного управління підготовкою студентів управлінських спеціальностей: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д. наук з держ. управління: спец. 25.00.02 «Механізми державного управління» / Ю.М. Комар. – Донецьк, 2009. – 40, [1] с.
4. Поважный А.С. Характеристики государственного управления внедрением инноваций в образование / А.С. Поважный, В.В. Остапчук // Менеджер. – 2004. - №2 (28). – С. 12-18.
5. Поважный С.Ф. Дослідження проблеми становлення підприємницького потенціалу студентів вузів управлінського профілю / С.Ф. Поважный, О.К. Любчук // Соціологія управління: зб. наук. праць Донецького державного університету управління. – Т. 8. вип. 3 (80), серія «Спеціальні та галузеві соціології». – Донецьк: ДонДУУ, 2007. – С. 8-17.
6. Токарева В.І. Теоретичні і практичні засади формування і розвитку механізмів державного регулювання підготовки управлінського персоналу в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д. наук з держ. управління: спец. 25.00.02 «Механізми державного управління» / В.І. Токарева. – Донецьк, 2006. – 40, [1] с.
7. Юркевич Г.І. Психологічні детермінанти розвитку особистості менеджера: автореф. дис. канд. психол. наук: спец. 19.00.05 «Соціальна психологія» / Г.І. Юркевич. — К., 1999. — 19 с.
8. Шпалінський В.В. Психологія управління: [навч. посіб. для керівників навч. закладів, практик. психологів, учителів та вихователів] / В.В. Шпалінський, К.А. Помазан. – Х.: Веста: Вид-во «Ранок», 2002. – 128 с.

Lyubchuk O.K., doctor of science in state management, associate professor

THE PROBLEM OF THE FORMATION OF MANAGERIAL AND ENTREPRENEURIAL POTENTIAL OF STUDENTS AS SOCIAL INNOVATORS

The article discusses the current understanding of managerial and entrepreneurial capacities. Comparative analysis of the structural components of these potentials is made. It is highlighted common components of these potentials: intellectual ability, communication skills, leadership potential, organizational skills, internality, creativity. Distinctive personality traits of managers and entrepreneurs is shown. To be successful, managers need motivation for management activities, assertiveness. Revealed that 60% of students and 70% of master's degrees have high enough levels of professional orientation on business activities. Business skills for business students formed at the middle level. The unity of the components of the two potentials confirms the need to prepare students of management specialties for business.

Keywords: management capacity, business potential, social innovators.